

Οι θησαυροί της μοναξιάς

Από τη Νένα Κοκκινάκη

Η σοφία του Ρίλκε

Ο οδηγός του ποιητή για τη ζωή
 ανθολόγηση: Ulrich Baer
 μτφρ.: Αλεξάνδρα Νικολακοπούλου
 εκδόσεις Πατάκη, σ. 414, 15,50€

Η αλληλογραφία ενός μεγάλου ποιητή στοχεύει σε κάτι εντελώς διαφορετικό από ό,τι τα σημειωματάρια και τα ημερολόγια του. Με τις επιστολές του ο ποιητής συγκεντρώνει προσοχές, ιδέες που θα καταστούν αργότερα ο σπόρος ενός ποιήματος. Η αλληλογραφία του θα γίνει η σκηνή πάνω στην οποία θα παιχτεί το ίδιο το ποιητικό έργο του, η κορτίνα ωστόσο που θα αποκαλύψει τη διαδικασία της δημιουργίας του, θα σκημαθεί ίσα ίσα τόσο που να μην απειλήσει την κατακτημένη με τόσους κόπους μοναξιά του. Ο ποιητής επικοινωνεί με τον «άλλο» και καταθέτει ό,τι τόσο προσεκτικά διαφύλαξε: τον πλούτο των ιδεών και των εικόνων μαζί με τη βαθιά επιθυμία του να απευθυνθεί ευθέως στον «άλλο» αποκαλώντας τον «εσύ». Όταν ο ποιητής επείγεται να μεταφέρει το προσωπικό του, καταφεύγει στο «άτεχνο, απλό» γράμμα και όχι στον στίχο προσδίδοντας έτσι στις επιστολές του μια διαφορετική δυναμική. Τα γράμματα του Ράινερ Μαρία Ρίλκε, υπερασπιστή της μοναχικότητας, όπως συμβαίνει με τους μεγάλους ανά τις εποχές ποιητές, αποκαλύπτουν στους παραλήπτες του όλα όσα θα μπορούσε να σημάνει ένας Οδηγός του ποιητή για τη ζωή. Μακριά από τις όποιες επίσημες συμβάσεις του λυρισμού ο ποιητής αντιμετωπίζει τον παραλήπτη του μέσα σε εκείνο που ο ίδιος αποκαλεί «ολοένα και πιο πλατιούς κύκλους της ύπαρξης» ή, διαφορετικά, «χώρο που χρειάζεσαι το πνεύμα για να αναπνεύσει» (σε γράμμα με ημερομηνία 10/02/1922). Ο ίδιος θεώρησε την αλληλογραφία του μέγρος του βασικού έργου του δίνοντας έτσι κι επίσημα την άδεια της έκδοσής της.

Η θεματική συλλογή αποσπασμάτων από τον απέραντο θησαυρό των επιστολών του ποιητή, στην εξαιρετική έκδοση του Πατάκη, μας επιτρέπει να αντιληφθούμε ότι κρατούμε στα χέρια μας έναν άλλο Ρίλκε, μιαν εμπνευσμένη ποιητική ιδιοφυΐα που η φωνή του, αυθεντική, ανταγωνίζεται σε σημασία εκείνη που αντηχεί στα ίδια του τα ποιήματα. Ανθολόγος των αποσπασμάτων ο αναπληρωτής καθηγητής Γερμανικής και Συγκριτικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης Ulrich Baer, ο οποίος στην εκτενή εισαγωγή του (σελ. 9-90) καταγράφει με ευαισθησία και τόλμη τα στοιχεία που τον οδήγησαν στη συγκεκριμένη επιλογή: «Τα γράμματα αυτά λάμπουν από διδακτικότητα και πρωτοτυπία, παράγουν εντελώς απροσδόκητες διανοητικές μεταστροφές και συζητούν μαζί μας. Καθώς δεν ήταν διαθέσιμα μέχρι σήμερα στα αγγλικά, ανατρέπουν την απολιθωμένη δημόσια εικόνα του Ρίλκε ως ελαφρώς απόμακρου, ψευδοαριστοκράτη δημιουργού στίχων που εμπνέουν. Και επειδή πολλά από αυτά δημοσιεύτη-

καν πολύ πρόσφατα και καιρό μετά τον θάνατο των παραληπτών τους, φτάνουν σε γενικές γραμμές στα χέρια μας σαν να 'μασταν ουσιαστικά εμείς οι

πρώτοι τους αναγνώστες» (σελ. 49-50). Η εισαγωγή του Baer αποτελείται από ένα γενικότερη προσέγγιση στο έργο του ποιητή και έξι ευδιάκριτες ενότητες: Η ζωή του Ρίλκε 1875-1926, Η κοσμοθεωρία των επιστολών, Η αισθητική του, Η προσοχή και η εγρήγορση στον Ρίλκε, Η πρόσληψη του Ρίλκε, Μεταφράζοντας Ρίλκε. Αναζητώντας με τόλμη την αλήθεια του βιογραφούμενου ο Baer εκθέτει τη συναισθηματική και πνευματική του εξέλιξη χωρίς ανώφελες λεπτομέρειες αλλά με μόνο στόχο να καταδείξει το γεγονός ότι η ζωή του Ρίλκε ακολούθησε έναν συγκεκριμένο ρυθμό, συγκεντρωμένο από την επανεμφάνιση των θεμάτων που σφραγίζουν την ανθρώπινη ζωή. Περισσότερο αυθεντικός και λιγότερο παραστατικός, ο λόγος του Baer θα αναδείξει συγκεκριμένες διεργασίες, πράγματα που δεν βλέπονται και δεν ακούγονται, φωτίζοντας έτσι σε όλη του τη δραματικότητα τον περιορισμό που κλείνει μέσα του ο εκάστοτε παροντικός χρόνος. Σύμφωνα με τον Baer ο Ρίλκε επιδίωξε «μέσα από το μάρμαρο της καθημερινότητας να σμιλέψει τον χρόνο για να γράψει» (σελ. 41), φτάνοντας σε σημείο να θυσιάσει την ίδια του την οικογένεια, προκειμένου «να εναποθέσει ολόκληρο τον χρόνο της ζωής του, με ό,τι του ανήκε, μες στη γαλήνη, τη μοναξιά και τη σιωπή ημερών γεμάτων βαθιά εργασίας» (σελ. 41-42). Απορροφημένος από τη δουλειά του ο Ρίλκε δεν κατάφερε ίσως να γίνει ούτε καλός πατέρας ούτε καλός σύζυγος, με την τρέχουσα έννοια. Ένας όμως «οδηγός του ποιητή για τη ζωή» δεν προκύπτει αναγκαστικά μέσα από το παράδειγμα. Ο ίδιος άλλωστε ο ποιητής φρόντισε να προλάβει την τάση των επικριτών του να εστιάζουν στη βιογραφία του καθυποτάσσοντας κάθε σχετικό ερώτημα στην ίδια του την τέχνη. Το κάλεσμα της τέχνης μπορεί να αποτελεί κάποτε δικαιολογία για τις αποτυχίες μας, συνιστά ωστόσο την επίγνωση του δημιουργού και τη σταθερή αφοσίωση και επιμονή στο έργο του.

Τα αποσπάσματα των επιστολών του ποιητή διαιρούνται σε δεκατέσσερις ενότητες που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων από τη συνύπαρξη, το γήρας και τον θάνατο, τη φύση, τη χαρά και τη δουλειά, μέχρι τον έρωτα, την πίστη, την τέχνη και τη γλώσσα σχηματίζοντας ένα οργανικό σύνολο. Ο ανθολόγος επιλέγει αποσπάσματα μέσα από τις περίπου 7.000 επιστολές του ποιητή και τα παραθέτει σε κεφάλαια που δεν ακολουθούν χρονολογική σειρά αλλά βασίζονται στην πείρα που ο ίδιος απέκτησε διαβάζοντας τα έρ-

γο του. Τα περισσότερα αντηχούν επίκαιρα ακόμα και σήμερα, «σε μια εποχή που διψά για πνευματική τροφή και παρασύρεται εύκολα από την επαγγελία μιας σωτηρίας» (σελ.19). Σε μια παρόμοια, στερημένη υπερβατικών διαβεβαιώσεων εποχή είχαν κυκλοφορήσει τα έργα του Ρίλκε *Γράμματα σ' έναν νέο ποιητή*, ένα ολιγοσέλιδο βιβλίο γραμμένο την εποχή που ο Ρίλκε πάλευε ακόμη να βρει τον δρόμο του, ως ποιητής (1929), και *Οι ελεγίες του Ντουίν* («Ποιος θα με άκουγε, αν ούρλιαζα από των αγγέλων τις τάξεις;»), το οποίο έγινε αφορμή μακροσκελών αναλύσεων της υπαρξιακής σωτηρίας που επαγγέλλεται ο ποιητής, «της υπόσχεσης που αιωρείται πάνω από την άβυσσο της κενότητας», η οποία θεωρήθηκε η πιο ακραία έκφραση της μοντέρνας, δηλαδή της κοσμικής λογοτεχνίας. Κι ενώ στα δέκα γράμματα προς τον νέο ποιητή, με αναλυτικές συμβουλές για υπομονή μέχρις ότου «ακουστεί» το πραγματικό «κάλεσμα», δεν γίνεται νύξη για το πώς θα πρέπει να αντιμετωπίζεται η ίδια η ζωή, που αποσπά τον ποιητή από τη μοναστική αφοσίωση προς την αποστολή του, στα αποσπάσματα των επιστολών που παραθέτει ο ανθολόγος, εμφανίζεται εκείνος ο «άλλος Ρίλκε», ο προσετός, ο διορατικός, ο αφυπνισμένος άνθρωπος, που αποκαλύπτει πρόθυμα τις σκέψεις του για τις πολιτικές επαναστάσεις, τη σημασία του Θεού, το ισλάμ και τη θρησκεία γενικότερα, όπως και για την αρρώστια, τον θάνατο, την παιδική ηλικία, τη φιλία και την εκπαίδευση. Σχετικά με το τελευταίο αξίζει να παραθέσουμε εδώ τις σκέψεις του: «(...) Το σχολείο δεν είναι παρά ένας συστηματικός πόλεμος κατά της προσωπικότητας. Περιφρονεί το άτομο, τις επιθυμίες και τους πόθους του και θεωρεί καθήκον του να το πιέσει να κατέβει στο επίπεδο της μάζας. Αρκεί να διαβάσει κανείς τις βιογραφίες όλων των μεγάλων ανθρώπων. Ήταν ό,τι έβλεπαν σε πείσμα του σχολείου, όχι με τη βοήθειά του.

Διότι, όσο παράξενα κι αν ηχεί κάτι τέτοιο στις σημερινές συνθήκες, η ζωή πρέπει στο σχολείο να μεταμορφώνεται. Αν είναι να γίνει κάπου πιο ευρεία, πιο βαθιά, πιο ανθρώπινη, τότε αυτό πρέπει να γίνει στο σχολείο. Αργότερα σκληραίνει γρήγορα μέσα στα επαγγέλματα και στα κάθε λογής πεπρωμένα, δεν έχει πιά χρόνο να διαφοροποιηθεί, θα ασκήσει λοιπόν την επίδρασή της ως έχει. Στο σχολείο όμως υπάρχει και χρόνος και ησυχία και χώρος. Χρόνος για κάθε εξέλιξη, ησυχία για κάθε φωνή, χώρος για όλη τη ζωή και όλες τις αξίες. Μια σειρά ασύλληπτων σφαλμάτων οδήγησε το σχολείο να γίνει το ακριβώς αντίθετο: η ζωή και η πραγματικότητα εξοβελίστηκαν μακριά του. Το σχολείο οφείλει να είναι σχολείο και μόνο σχολείο, η ζωή ήταν κάτι εντελώς διαφορετικό. Αυτή θα ερχόταν αργότερα, μετά το σχολείο, και θα ήταν υπόθεση των ενηλίκων (...). Το σχολείο απονεκρώθηκε εξαιτίας αυτού του ακατανόητου, αφύσικου στραγγαλισμού. Του έλειπε η κινητικότητα της ζωής και έτσι όλο του το περιεχόμενο πέτρωσε σ' έναν κρύο οβόλο».

Το βιβλίο *Η σοφία του Ρίλκε*, σε εξαιρετική μετάφραση και επιμέλεια, θα πρέπει να διαβαστεί ως συνεχής διαδοχική των τοπίων του χρόνου και της ζωής, καθώς ό,τι αποτυπώνεται στις σελίδες του παίρνει τη σφραγίδα του καθολικού.